

TÜRK YAZI DİLLERİNDE İYELİK İŞARETLEYİCİLERİNİN KIPLİK ANLAMLARI*

Modality Functions of Possessive Markers in Turkic Literary Languages

Habibe YAZICI ERSOY**

Dil Araştırmaları, Güz 2015/17: 51-72

Öz: Dillerde farklı şekillerde ortaya çıkan iyelik kategorisinin işaretleyicileri de farklılaşmaktadır. Türk yazı dillerinde iyelik, genel olarak ismin kendisine tabi olan unsurlarla içerisinde bulunduğu ilişkiyi ifade eden; isimlerle isimler arasında sahiplik ilgisiyle bağlantı kuran bir gramer kategorisi şeklinde tanımlanmaktadır. Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemlerinde daima kullanılagelmiş olan iyelik ekleri, öncelikle sahiplik-aitlik işlevi üstlenirken, bütün bu tarihî seyir içerisinde kimi zaman da belirtme işlevi üstlenmişlerdir. Özellikle üçüncü tekil kişi iyelik ekinin belirtme işlevine oldukça fazla rastlanmaktadır. Ek, işlevini gerçekleştirirken de ortaya kimi kiplik anlamlar çıkmaktadır. Bu kiplik anlamlar, bazen iyelik ekli belirsizlik zamirlerinde bazen hitap-seslenme kelimelerinde kendini göstermektedir. Özellikle bu tür yapılarla, iyelik ifadesinin işaretleyicileri, eklendiği isme aidiyet bağımsız kurmaktan ziyade belirtme işlevinden hareketle sevgi, sempati, nezaket, hayflanma, üzümlü vb. gibi kiplik anlamlar kazandırmaktadır.

Makalede, Türkçenin tarihî ve çağdaş dönemleri ile kimi zaman da Türkiye Türkçesi ağızlarında iyelik eklerini alarak karşımıza çıkan özellikle *annem*, *babam*, *canım*, *hayatım*, *amcam*, *ablasının* vb. şekillerin kelime ve cümle düzeyinde aidiyet ifade etmeksizin kullanımlarının hangi şartlarda oluştuğu incelenmiş ve bunların Türk yazı dillerinde işaret ettiği kiplik anlamlar sınıflandırılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: İyelik kategorisi, iyelik işaretleyicileri, kiplik, hitap-seslenme

Abstract: The possessive category appears differently in languages and its markers also changes. In Turkic languages, possessive category expresses the relations which a noun generally has with its determined nouns; and it is defined as a category which forms relations of possessiveness among nouns. The possessive suffixes, which have been used in historical and modern periods of Turkish, formerly just have the function of expressing possessive and belonging, but in the flow of time they got the function of definition. Especially, the definition function of third person singular possessive suffix can be observed commonly. While the suffix is realizing its function some modality meanings can be appear. This modality shows itself sometimes in indefinite pronoun with possessive suffix or sometimes in exclamation words. Specially in these structures the possessive markers have the modality

* Bu çalışma, 3-5 Eylül 2014 tarihleri arasında Rouen/Fransa'da gerçekleştirilen 17. Uluslararası Türk Dilbilim Kurultayı'nda sunulan basılmamış bildirinin genişletilerek gözden geçirilmiş hâlidir.

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara/ TÜRKİYE. Gönderim Tarihi: 05.10.2015 / Kabul Tarihi: 11.11.2015

meanings such as affection, sympathy, kindness, regret, sadness rather than expressing belonging relation.

In the article, the forms such as *annem*, *babam*, *canım*, *hayatım*, *amcası*, *ablasının* which have possessive markers from historical and modern Turkish languages and from Turkey Turkish dialects are tackled, and under which conditions their usage without expressing possessive have been formed is analyzed. The modality meanings they express in Turkic literary languages are classified.

Keywords: Possessive category, possessive markers, modality, exclamation

Giriş

İlk örneklerini benguşlarda gördüğümüz ve o günlerden bugüne kadar sayısız eserle taşınan Türkçe, bütün bu süreç içerisinde birbirine yakın ya da uzak çok farklı coğrafyalarda konuşulmuş, farklı yazı sistemleri ile yazılmış ve fonetik, morfolojik, morfo-sentaktik, sentaktik, leksikolojik vb. açılardan dünyanın en zengin dillerinden biridir. Öyle ki eklemeli bir dil olan Türkçede, kök ve gövdelere eklenen ekler, kimi zaman son derece zengin anlam ayrıntıları ortaya koyabilmektedir. Gramerde işlevsel olarak çoğunlukla belirli anlam ve görevleri yüklenen ekler, konuşma ve bağlamda ifade ettiği anlam açısından geniş bir yelpaze sergileyebilmektedir. Araştırmacılar arasında farklı görüşler olsa da fiilin kip, zaman ve görünüş kategorisinde bu hadisenin en güzel örneklerinden biri görülebilir. Türkçede genellikle basit zaman, basit kip ekleri diye bilinen eklerin tek ek/çok işlev yaklaşımı doğrultusunda, bir işaretleyici ile fiilin bu üç kategorisini de ifade edebildiği ve dolayısıyla da birden fazla anlamı aktardığı birçok çalışmada dile getirilmiştir (bkz. Yavaş 1980; Slobin, Aksu 1982; Taylan 1993, 1997; Aksu-Koç 1988; Akerson 2000). Yukarıda belirtildiği üzere araştırmacılar arasında tek ek/çok işlev yaklaşımına karşı çıkanlar da mevcuttur (bkz. Uzun 1998, Uzun-Erk Emeksiz 2002). Uzun, söz konusu fiil çekim eklerine birden fazla kategori aktarma işlevi yükleyen görüşe karşı çıkmakta, buna karşılık tek ek/çok işlev ilkesini benimseyerek, sıfır eki önerisini getirmektedir. Uzun'un önerisine göre her üç kategoride birer 'sıfır görünüş', 'sıfır zaman' ve 'sıfır kip' söz konusudur (1998: 15).

Bu bildiride, Türkçede birçok ekin yukarıda bahsedildiği üzere tek ek/çok işlev özelliği gösterdiğinden hareket edilmiş ve iyelik kategorisini gerçekleştiren iyelik eklerinin sahiplik/iyelik/aitlik gibi anlamlar dışında çeşitli bağlamlarda işaret ettiği kiplik anlamlar sorgulanmaya çalışılmıştır. Ancak konunun bağlantısı açısından öncelikle kiplik, iyelik kategorisi, iyelik eklerinde belirlilik ve hitap konularına kısa da olsa değinmek gerekmektedir.

1. Kiplik Nedir? ve Nasıl Sınıflandırılmıştır?

Türkçede klasik çalışmalara bakıldığında genellikle kip ve kiplik arasında bir ayırım yapılmamıştır; ancak son yıllarda kiplik ile ilgili çalışmalar derinleşmiştir (bkz. Dilaçar 1971; Kocaman 1981, 1988, 1990; Taylan 1997, Johanson 2000, 2003; Kılıç 2004, 2005; Aslan-Demir 2008; Kerimoğlu 2011; Benzer 2012; Yazıcı- Ersoy 2014).

Kiplik ilk olarak felsefe ve mantık alanında ortaya çıkmış bir kavramdır. Dil bilminde kiplik incelemeleri ise özellikle Otto Jespersen (*Philosophy of Grammar*, 1924)

ile kendini göstermiştir. Kiplik konusunda incelemeler yapan belli başlı diğer isimler arasında mantıkçı Georg von Wright (1951), Nigmatov (1970), Lyons (1977), Coates (1983), Baskakov (1984), Palmer (1986), Kiefer (1987, 1997), Sweetser (1990), Frawley (1992), Bybee-Perkins-Pagliuca (1994), Beybee- Fleischman (1995), Haan (1997), Auwera (1998, 2005, 2009), Papafragou (2000), Johanson (2000, 2003), Nuyts (2001), Kroeger (2005), Narrog (2005), Boland (2006), Portner (2009), Nordström (2010) gibi araştırmacılar vardır. (bkz. Kerimoğlu 2011)

Genel dil biliminde kiplik üzerine yapılan araştırmalarda kiplik tanım ve sınıflandırmalarında dikkati çeken bir husus, fiilin diğer kategorileri görünüş, kip ve zamandaki gibi genel bir kabul olmadığıdır. Dil biliminin alt alanları olan toplum dil bilimi, ruh dil bilimi, bilişsel dil bilimi, anlambilim ve pragmatik alanlarında farklı açılardan ele alınıp incelenen kiplik kavramı için üç yaklaşımdan bahsedilebilir.

1. Mantıksal Yaklaşım: Olasılık ve zorunluluk kiplik türleri üzerinde durulur ve mantık sembolleri kullanılır. Lyons (1977, 1983), Angelika Kratzer (1977, 1981, 1991), Ferenc Kiefer (1987, 1997), Kai con Fintel (2003, 2006).

2. Tipolojik Yaklaşım: Kiplik tipolojik bir parametre olarak ele alınır ve dünya dilleri kiplik yönünden karşılaştırılır: Palmer (1986, 2001), Bybee-Perkins-Pagliuca (1994), Beybee- Fleischman (1995), Haan (1997), Auwera (1998, 2005, 2009).

3. Semantik ve Pragmatik Yaklaşım: Kipliği anlamla ilişkilendirip anlam temelli inceler: Lakoff (1972), Coates (1983), Sweetser (1990), Papafragou (2000), Nuyts (2001). (bkz. Kerimoğlu 2011: 27-31).

Dil biliminin birçok alt alanında konu edilip araştırılmış olan kipliğin daha çok anlamsal bir kategori olduğu açıktır. Kiplik, konuşucunun cümlesindeki oluş ya da kılışın gerçek olup olmama durumu karşısında takındığı tutumunu, görüşünü, bakış açısını, değerlendirmesini gösteren bir anlam bilimi kategorisi olarak tanımlanabilir. Dilde fiil çekimleri, kiplik kelimeleri, edatlar, vurgu, söylem gibi farklı dil birimleriyle işaretlenebilmektedir. Kiplik işaretleyicileri bağlamla çok yakından ilgilidir. Anlama bağlı bir kategori olması bakımından kiplik anlamlar bağlam içerisinde farklı değerler gösterebilmektedir. (Kerimoğlu 2011: 97-113; Yazıcı-Ersoy 2011a: 47).

Kipliğin anlama bağlı bir kategori olmasından dolayı kiplik sınıflandırmalarında biçim birimlerin çok anlamlılığı, anlamın değişimlere açık olması, sınır koymanın güçlüğü gibi pek çok nedenden dolayı birlik söz konusu değildir. Çok çeşitli türlerle incelenen kiplik anlamsal alanı içerisinde yeterlilik, olanak, zorunluluk, gereklilik, izin, emir, istek, niyet/gönüllülük, olasılık, çıkarım, varsayım gibi ifade türlerinin yanında gelecek, olumsuzluk, soru, şart, korku, yasaklama, öneri vb. ifade türleri de yine kiplik incelemelerinde ele alınmıştır (Kerimoğlu 2011: 83-84). Narrog, Heyse'nin kiplik kavramını konuşurun içinde bulunduğu farklı psikolojik durumları ve farklı iletişim işlevlerini karşılayan cümle tiplerini ayırmak için kullandığını belirtmiştir (Kerimoğlu'ndan 2011: 13). Dolayısıyla kiplik anlamlar içerisinde konuşurun içinde bulunduğu psikolojik durumlar yani sevgi, nefret, korku, şaşkınlık, acıma vb. gibi duygular yer almaktadır.

Bu bildiride konu edilecek ve aslında sorulacak olan soru da, 'Mademki anlamsal bir alan olan kiplik, dilde farklı işaretleyicilerle farklı şekillerde ifadesini buluyor,

öyleyse iyelik işaretleyicileri de Türkçede kimi zaman kiplik anlamlar ifade edebilir mi?' olacaktır. Söz konusu durum söylemden ve edebî dilden alınan örneklerle değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Yukarıda çeşitli duygu ifadelerinin de (korku, istek, niyet vb.) kiplik anlamlara işaret ettiği ifade edilmişti. *Duygu kipliği (Boulamaic Modality)* de konuşurun ifadelerine dair beğenme ya da beğenmeme derecesiyle ilgili bir kiplik kategorisidir (Kerimoğlu 2011: 136). Burada konuşurun anlık duygu durumları dikkate alınmaktadır. Konuşur ve dinleyici öznel tutumlarına dayalı olarak çeşitli kiplik türlerini seçerler. Dolayısıyla kullanılan ekler belirli sınırlar çerçevesinde birden fazla kiplik türüne sahip olabilirler (Benzer 2012: 112-115).

Kiplik anlamların içerisinde daha çok duygu kipliği altında değerlendirilebilecek sevgi, beğenme, hitap, saygı, nezaket, vb. bazı duygular Türkçede iyelik kategorisi ile aktarılabilir.

2. İyelik Kategorisi ve Belirlilik

Dillerde genel olarak iyelik kategorisinin çeşitli yönleri ile iyelik ifadesini ortaya koyan biçim bilgisel, söz dizimsel ve sözcüksel farklı işaretleyicileri mevcuttur. Bunlar içerisinde de ilk sırayı iyelik ekleri almaktadır. Türk yazı dillerinde iyelik, genel olarak ismin kendisine tabi olan unsurlarla, kendisinin ilgili bulunduğu kelimelerle münasebetini ifade eden; isimlerle isimler arasında sahiplik ilgisiyle bağlantı kuran bir gramer kategorisi şeklinde tanımlanmaktadır (Deny 1941: 159-160; Levis 1967: 41-52; Underhill 1976: 89-97; Yuldaşev 1981; Eckman 1988: 54; Ergin 1990: 121; Banguoğlu 1995; Kornfilt 1997: 185; Korkmaz 2003: 259-263; Göksel-Kerslake 2005: 68; Göknel 2010: 48-58; Karaağaç 2012: 327; Eraslan 2012: 159; Karademir 2013: 38-39).

Yukarıda bahsedildiği üzere, Türkçenin tarihi ve çağdaş dönemlerinde daima kullanılagelmiş olan iyelik ekleri, öncelikle sahiplik-aitlik-bağlılık, parçası olma gibi anlamları üstlenirken, bütün bu tarihî seyir içerisinde kimi zaman da belirtme işlevi üstlenmişlerdir (Yuldaşev 1956: 48; Ergin 1990: 121; Grönbech 1995: 84; Korkmaz 2003: 259-263, Karahan 2004: 1618; Başdaş 2009: 624, 635; Eraslan 2012: 159; Karademir 2013: 207). Kimi araştırmacılar sadece teklik 3. şahıs iyelik ekinin belirlilik/belirtme işlevine dikkat çekerken (Grönbech 1995: 84; Takeuçi 1988: 88; Başdaş 2003: 259-263); kimi araştırmacılar ise iyelik eklerinin tümünün belirlilik/belirtme işlevinin bulunduğunu vurgulamışlardır (Korkmaz 2003: 259-263; Mladenova 2007: 358-9). Karademir ise bu tür kullanımlarda iyelik ekinin belirtmeden çok, sevgi bildirme, sevimlileştirme, sahiplenme, sahiplendirme, hayıflanma gibi anlamlara işaret ettiğine değinmiştir (2013: 212).

Bu bakımdan iyelik kategorisini işaretleyen iyelik ekleri belirtme işlevine işaret eden ilgi hâli eki ile bir paralellik göstermektedir. Partee, iyelik (*possessive*) ve ilgi (*genitive*) adlandırmalarının kafa karıştırıcı olduğunu ve dolayısıyla da onları tanımlamanın güçlüğüne ifade etmiştir (2000: 91). Karahan da, ilgi hâli ekinin, eklendiği adın anlamına belirtme, sahiplik, mensubiyet, ilgi vb. anlamları kattığını vurgulamıştır (1996: 610).

İyelik eklerinin üstlendiği belirlilik/belirtme işlevinden hareketle de kimi zaman çeşitli isim ve zamirlerle kullanıldıklarında hitap, sevgi, beğenme, saygı, nezaket, vb. bazı anlamlara işaret edebilmektedirler. Elbette bu anlamlara işaret ederken eklerin

sahiplik/aitlik anlamları hareket noktası olmuştur. Hitap edilen ya da sevgi, beğenme gibi duyguların yöneltildiği kişi ya da kavramlar diğerlerine göre belirtilenlerdir.

3. Hitap/Seslenme ve İyelik Ekleri

Türkçe Sözlükte ‘Sözü birine veya birilerine yöneltme, seslenme’ (TS 2011: 1106) şeklinde tanımlanan hitaplar, dil bilimi alanındaki çalışmalara da konu olmuştur. İnsanlar arası iletişim dilinde önemli bir yere sahip olan ve bir bakıma konuşan kişinin kendi konuşmasına bir çeşit dikkat çekme çabası, bir tür sesleniş olarak adlandırılabilir. Seslenme/hitap (*vokatif*) kategorisi birçok dilde olduğu gibi Türk yazı dillerinde de herhangi bir özel morfolojik işaretçiye sahip değildir (Yuldaşev 1956: 441). Belki de bu yüzden dilbilimiyle ilgili temel kaynaklarda seslenme/hitap kategorisi farklı bir bölümde incelenmemiştir. Seslenmeler genellikle morfoloji bölümü içerisinde nidalar/ünlemler çerçevesinde ele alınmıştır (Ergin 1990: 329; Ediskun 1999: 225; Korkmaz 2003: 1145; Bilgegil 2009: 225; İmamova 2010: 2).

Türk yazı dillerinde seslenme/hitap (*vokatif*) kategorisini işaretleyen *-a(v)* ya da *-y* gibi biçimbirimler mevcuttur. (Yuldaşev 1956: 441; Pokrovskaya 1961: 24, 80; Yazıcı- Ersoy 2011b: 109). İyelik ekleri almış kimi zamir ve isimler de bu türden seslenme/hitap ifadeleri oluştururlar. Kullanımları genellikle sevgi, saygı, beğenme vb. kiplik anlamlara işaret eder. Sevgi insanların gözle görüp, elle dokunmayacakları tamamen soyut ancak çeşitli somut göstergelerle karşdakine ifade edilebilir gösterilebilecek bir kavramdır. Sevginin anlam ve içeriği insandan insana değişebildiği gibi karşındakine ifade ediliş şekli de insandan insana değişebilmektedir. Kimi zaman aile içerisinde eşler açık dilsel yollarla birbirlerine sevgilerini ifade etmezler; kimi zaman da ebeveynler çocuklarına sözlü bir şekilde sıcak duygular ifade etmekten kaçınırlar. Toplumlar arasında bu türden sevgi, şefkat, beğenme gibi duyguların aile ve yakın çevrede ifade ediliş birbirinden farklılık göstermektedir. Zeyrek, Türk konuşurların aile içinde sarılma ve öpüşme gibi sevgi ifadelerinin sözel olmayan yollarını tercih ettiklerini belirterek *canım*, *hayatım* gibi bazı sözcüksel öğelerin dış etkiler için sadece dilsel araçlar olduğunu ifade etmiştir (2001: 46-47).

Örneklerde olduğu gibi sevgiyi ifade etmenin yollarından biri sevilen, sayılan ya da beğenilen kişiye çeşitli sevgi sözleri söylemektir. İşte bu türden duyguların ifadesinde Türkçede kullanılan işaretleyicilerden biri de iyelik ekleridir. Sevilen kişi ya da varlığın benimsendiğini, kendisine ait olduğunu hissettiğini ifade etmenin yolu iyelik eklerinin kullanımınıdır. Burada iyelik eklerinin aitlik/sahiplik/belirlilik işlevleri kullanılarak sevilen kişiye hitap edilmekte, böylelikle de ona verilen değer hissettirilmeye çalışılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu durum yaygın olarak teklik 1. ve 3. şahıs iyelik ekleri için söz konusudur.

Teklik 1. Şahıs İyelik Eki

1) Sevgi, Saygı, Beğenme, Nezaket Anlamıyla

Türkçede teklik 1. şahıs iyelik ekinin özellikle hitaplarda kullanıldığına birçok çalışmada değinilmiştir (Yuldaşev 1956: 444; Korkmaz, 1994: 39; Zeyrek 2001: 56-59; Güvenç 2000: 20; Şen 2008: 659; Kara 2008: 414-415; İmamova 2010: 9; Yıldız 2013: 365) teklik 1. şahıs iyelik ekinin kendini az çok işlevsel seslenme (*vokatif*) bi-

çimi olarak gösterdiğini vurgulayan Yuldaşev de, Özbekçe *balam* “benim çocuğum”, Türkmençe *çağam* “benim çocuğum”, Çuvaşça *ıvalam* “benim oğlum”, Tatarca ve Kazakça *kızım* “benim kızım” *kustım* “benim biraderim” gibi hitapların teklik 1. şahıs iyelik ekiyle birlikte seslenme (vokatif) pozisyonunda karşımıza çıktığını ifade etmiştir (1956: 444).

Yuldaşev, Türk yazı dillerinde yaşça küçük akrabalara hitap sırasında kullanılan kelimelerin, sevgi anlamı veren küçültme eki ve teklik 1. şahıs iyelik ekinin birleşmesi ile ortaya çıkmasını da karakteristik bir durum olarak değerlendirmiştir: Öz. *bolajonim* “benim çocuğum”; Tat. ve Bşk. *balakayım, bebekeyem* “benim öz çocuğum”, Çuv. *pepekemcem* “benim öz bebeğim”; Tat. *ulıkayım* “oğlum”, Öz. *ugliçınam* “oğlum”; Baş. *kızıkkayım* “kızım”, Çuv. *heremcem* “kızım”; Öz. *singlijonim* vb. kullanılır (1956: 445).

Korkmaz teklik 1. şahıs iyelik ekinin unvan ve hitap olarak kullanılan bazı kelimelerde, ilk görevlerini kaybettiğini, sevgi ve hitap nüansları sağlayacak şekilde kaynaştığını belirterek Eski Türkçede *teñrim* “haşmetmaap, majeste”, *tarım* “bir kadın unvanı”, Osmanlı Türkçesinde *Tanrım* “ey Tanrı!”, *oğlum!*, *kızım!* “bir kimsenin oğlu ve kızı yaşındakiler için kullandığı hitap”, *yavrum* “küçük ve genç yaştakiler için bir hitap şekli”, *güzelim* “bir hitap şekli” örneklerini vermiştir (1994: 39).

Zeyrek, tıpkı aile içi iletişimde olduğu gibi Türk öğretim üyelerinin kimi zaman genellikle de öğrencilerin sıkıntılı zamanlarında onlara duygusal destek ve cesaret sağlamak için sanki kendi çocuklarına hitap ediyormuş gibi *kızım* veya *oğlum* kelimeleriyle hitap ettiğini duyabildiğimizi vurgulamıştır (2001: 56-57). Ayrıca genel olarak kadınların (özellikle diğer kadınlara hitap ederken) dayanışmayı vurgulamak için dilsel malzemeyi tercih ettiklerini ve ruhum, hayatım, şekerim benim, tatlı canım vb. kelimeleri kullandıklarını belirtmiştir (2001: 59).

Şen de *Dede Korkut Kitabı*’nda erkeğin eşine hitap ederken kullandığı *kadunum, zıreğum, dolegum, gorklum* gibi hitaplarında kadının dış görünüşü ve fiziksel özelliklerinden yararlandığını, eşin boyu, saçı, kaşı, ağzı, yanağı, giysisinin çeşitli yönlerden nitelenerek teklik 1. şahıs iyelik ekiyle pekiştirilmiş bir olumluluk içinde hitap unsurunda kullanıldığını ifade etmiştir (2008: 639).

Görüldüğü gibi teklik 1. şahıs iyelik ekinin bu tür kullanımı çalışmalarda daha çok hitap/seslenme içerisinde ele alınmıştır. Ancak ekin hitap sırasında kelimeye kattığı anlam sevgi, saygı, beğenme, nezaket içeriği taşımaktadır. Eğer söz konusu sadece hitap etmek ise konuşur karşısındakine ismiyle veya içerisinde buldukları akrabalık bağını ifade eden kelimelerle de (baba, anne, teyze, hala vb.) hitap edebilir. Dolayısıyla bu tür kullanımlarda sevgiyi, saygıyı ifade etmek öncelikli amaçtır.

Türkçede tarihten günümüze kadar artarak ve alanını genişleterek gelen bu türden kullanımların örneklerini şu şekilde verebiliriz.

Eski Uygur Türkçesi

- ❖ *Ol ödün açığı uluğı qanqa inçä ötünti täñrim aghıq kuruğ qalır ağı barım alqınsar uwatsar yazuqqa tüşä täğınmägäy ertimiz täñrim.* (EAH, 14) “O zaman, hazine başkanı, hana şöyle arz etti: “Haşmetlim, hazine kurmak üzere. Eğer zenginlikler ve varlıklar bitiyorsa, ufalıyorsa, hataya düşmeyiz, Hünkârim.”

- ❖ *teyrim elig törüg ağı barım tutar ağı barım alqınsar el törü nâçük tutar biz **teyrim***. (EAH, 15) “Haşmetlim, devleti ve onun kurumlarını varlık ve zenginlik ayakta tutar. Varlık ve zenginlik tükenirse, devleti ve kurumlarını nasıl sürdürebiliriz, Haşmetlim.”
- ❖ *Amraq ögüküm meniñ eltä qazğançım sizij ermäs mü*. (EAH, 18) “Sevgili yavrucuğum, benim devlet gelirlerim sizin değil mi?”
- ❖ *Amtı amrak **oğlanım**, ança bilingler: Bu ırk bitig edgü ol. Ançıp alku kentü ülügi erklig ol*. (IB, 26) “Şimdi sevgili çocuğum, şöyle biliniz: Bu fal kitabı iyidir. Fakat, (yine de) herkes kendi kaderi üzerinde güç sahibidir.”
- ❖ *tip yarlıkadı **tözünüm** birük bu yirtinçüde sansız tümen tınlıglar emgenser...* (KİP, 9) “... diye buyurdu, asilim, eğer bu yer yüzünde sayısız canlı varlıklar ızdırıp çekip...”
- ❖ *inçe tip tidi **tözünüm** aling bu nom buşısı titir*. (KİP, 16) “şöyle dedi: Efendim, alın bu din için verilen sadakadır.”
- ❖ *inçe tip tidi **edgülerime** uzun turkaru adınçığ edgü kılğalı sakıntaçı boluñlar*. (UÜH, 63) “şöyle deyip dedi: ‘İyilerim ey! Daima fazlasıyla iyilik etmeyi düşünenlerden olun.’”
- ❖ *atım edrem al çeviş bilig ayu birgey biz **tengrim** tip ötüntiler...* (AY, 143) “... atım güç al hile, bilgi söyleyivereceğiz tanrım diye ricada bulundular.”
- ❖ *udunguz ozgalı ozgurgalı kirtüdin kelmiş **tengrime**...* (AY, 202) “... ta-kip edin kurtulmak, kurtarmak için gerçekten gelmiş tanrıma...”
- ❖ ***tözünüm** a sen neñ buşma buşrulma...* (ABH, 168) “Ey Azizim! Sen hiç üzülme...”
- ❖ *nä ada ärdi **atayım**, körkläkiyä ögüküm, ölmäk ämgäk nâçükün, öñrä kälip ärtüdürdi*. (ABH,174) “Ne zor idi yavrucuğum, güzel canım, ölmek eziyeti nasıl (bu kadar) erken gelip (seni) aldı.”
- ❖ *kim ärti äрки ölürdäçi, ögükküyäm çak seni, tägürdäçi monı teg, busuş kadgu ämgäkkä* (ABH, 175) “Kim idi (o) acaba öldüren sevgili yavrum seni, veren bunun gibi keder (ve) eziyeti”
- ❖ *ıçgınmış män **känçimin**, sävär amrak atayımın busuşka ämgäkkä basıtıp, täpräñsiz botlum ärmäs mü* (ABH, 175) “Kaybetmişim gencimi sevdiğim yavrumu; keder altında (ezilip), kımlıdayamaz oldum değil mi?”
- ❖ *munung adakınta engitgeli yüküngeli **tegin** erürler ol* (M, 89) “bunun ayaklarına kapanmağa ve önünde eğilmeğe layık olurlar”
- ❖ *iligler begler birle ayagka **teginlig** maytrı bodisavtag bakşı tutar* (M, 90) “Hükümdar ve beyler ile birlikte hürmete layık maytrı bodhisattva’yı üstat telakki eder.”
- ❖ *mening oğulluğ **erdnim** burkan kutın bulup nomluğ tilgen tevirmiş* (M, 103) “Benim oğul cevherim, Burkanlığa (burkan kutı) ulaşip din tekerleğini çevirmiş...”

- ❖ ... *tengri tengrisi burkanığ bir körmişke **bakşım** siz tip yinçürü yükünüp sevip taplap...* (M, 113) “Tanrılar tanrısı Burkan’ı bir defa görmekle ‘Siz üstadımsınız’ diye secdeye vararak sever ve kabullenir.”
- ❖ *burkan inçe tip yarlıkayur olurung **öğüçüm** bar sizinge nomluğ öng üliş...* (M, 165) “Burkan haşmetle şöyle der: ‘Oturun! Anacığım! Sizin için dinin birinci (yani asıl) kısmı mevcuttur.’”

Karahanlı Türkçesi

- ❖ *Tengizdin kerimrek **şahım** ming kata/Kabul kılsa tang yok bu az hedyeni* (AH, 46) “Denizden bin kat daha fazla kerem sahibi şahım, bu küçük hediyeni kabul ederse şaşırarak yok.”
- ❖ *yarattı ol uğan tününg kündüzüng/ udup biri birke yorır öng songa (dip notta C5 yarattı **uğanım**)* (AH, 42) “Geceyi ve gündüzü tanrım yarattı, biri birine uyup en sona gider”.
- ❖ *bayat atı birle sözüğ başladım/törütgen igidgen keçürgen **idim*** (KB, 2) “Allahın adıyla söze başladım, yaratan, besleyen, affeden Tanrı’m.”
- ❖ *sevüğ savçığa ming meningdin selam/tegürsin **bayatım** kesüksüz ulam* (KB, 152) “Tanrı benden sevgili Peygambere devamlı olarak binlerce selam eriştirsin.”

Harezmi-Kıpçak Türkçesi

- ❖ *ay özge duasından cevring manga köp yahşı/könglümde muşavverdür **canım** bu yüzüng nakşı* (GT, 133) “Ey başkaların duasından cefan bana en iyisi, gönlümde tasvir edilmiştir canım yüzünün resmi.”
- ❖ *Ey aziz **edim** atını yana bir kata aygıl cümle malım tavarım sanga bol-sun, tedi erse...* (NF, 146) “Ey aziz kıymetlim adını bir defa daha söyle, bütün malım mülküm senin olsun, deyince...”

Eski Anadolu Türkçesi

- ❖ *Didi Nev-bahar aña kim iy benüm/ **Yarum** u cihanda varum u **canum*** (SNB, 330)
- ❖ *Aceb **Nev-bahar’um** ahvali ne/Taşa kalmışam anuñ ahvaline* (SNB, 361)
- ❖ *Bu suyile hem iri ola tenüm/Yüregümi acıtmağıl iy **canum*** (SNB, 418)
- ❖ *Yakup eder **Sultan’ımdan** dilerem/İkisin dahi görmekliğe iverem* (YZ, 114)

Örneklerde de görüldüğü üzere teklik 1. şahıs iyelik ekinin sevgi ve saygı göstergesi olmak üzere hitaplarda kullanılışı tarihten günümüze oldukça işlevlik göstermektedir. Bugün artık eş, dost, sevgili, arkadaş, aile bireyleri arasında sevgi, saygı

ya da beğeni göstergesi olarak teklik 1. şahıs iyelik eki almış kelimeler fazlasıyla işletilmektedir: *aşkıım, canım, hayatım, yavrım, ciğerim, dostum, gülüm, güzelim, kuzum, aslanım, meleğim, ruhum, paşam, sultanım, üstadım, şekerim, tatlım, balım* vb. kelimelerle dillendirilen sevginin, cümlelerle ifade edilenlerden daha güçlü bir anlam ve etkiye sahip olduğunu ifade eden Kara da, bu tür kelimelere genellikle kısa ve öz bir mecaz ifadenin derinliğinin damgasını vurduğunu dolayısıyla da “*Seni çok seviyorum*” demeden, “*canımın içi*” demenin daha etkili olduğunu belirtmiştir (2008: 414-415). Örnekler bugün çok fazla çeşitlenmektedir. Söz konusu bu örneklerde genellikle değerli, güzel vasıfları olan nesne ve varlıklara, insanın önemli uzuvlarına benzerlik ilgisinden yola çıkılmıştır. Ancak kimi zaman durum öyle bir hâl almıştır ki teklik 1. şahıs iyelik eki normalde hoşlanılmayacak isimlerle de benzeri anlamları işaretlemek üzere kullanılır hâle gelmiştir: *böceğim* gibi (Kara 2008: 414-415; Yıldız 2013: 365). *karı* kelimesinde de benzer bir anlam çeşitlenmesi yaşanmaktadır. Kelime, *Türkçe Sözlük*'te “1. (Genellikle iyelik ekleriyle) erkeğin evlenmiş olduğu kadın, eş, refika, zevce. 2. *kaba Kadın*” (TS: 1217) olarak tanımlanmıştır. Gerçekten de kelime halk arasında tek başına kullanımlarda *kaba* ve *argoya* ait kabul edilmektedir. Oysa teklik 1. şahıs iyelik eki ile kullanıldığında *karım* şekliyle bu *kaba* anlamını sevgi, nezaket ile ifade edilen bir hitaba bırakır.

Türkiye Türkçesinin ağızlarında da tıpkı standart konuşma dili ve yazılı dilinde olduğu gibi bu türden kullanımların oldukça yaygın kullanıldığı görülmektedir.

Anadolu Ağızları

- ❖ *Kına Türküsü geline dirler kine, neydi? gusuruma bahma zabah erken kahamadım, gusuruma bahma **annem** hizmetiji yapamadım. ..* (AİA 2012: 216)
- ❖ *ondan sonamina bebe belik ineler bir koyde **anam** bi gorsej* (AİA 2012: 215)
- ❖ *he ben bilmem **anam** koprü var dellerdi ya ben bilmem.* (AİA 2012: 310)
- ❖ *zamana gadar gadın çocu emzirmiye gitse **anam**, vay **efendim** sen diyo bu çocu kestij.* (AİA 2012: 259)
- ❖ *Anneciğim! Çok korkuyorum.*

Akça bu kelimenin ünlem, korku, şaşma, hayranlık, acı, üzüntü bildirdiğini vurgulamıştır (2012: 338).

- ❖ *... deligannar da sişsin oynardı. **ha babam** çıkardı, o onu govalardı, o aña kakardı, işde deligannılık geçdik.* (AİA 2012: 202)
- ❖ *evimiz tüter dört biz beş dene altı dene gardaşımız biz. şu gada evde dar bi evde **yazık babam**.* (AİA 2012: 255)
- ❖ ***efendim** vergi vardı o zaman arazi vergisi araziniñ vergisi araziniñ vergisi vardı.* (AİA 2012: 225)

- ❖ *Efendim*, ben Aşığı İslam Erdener. (KİA 1983: 330)
- ❖ *seksen yoh canım yetmiş beş yav...* (AİA 2012: 154)
- ❖ *bilirim tabi, bilmem mi canım, yirmi temmuz biñ dokuz yüz yetmiş dört.* (AİA 2012: 176)
- ❖ *Canım, yol kesmehden ne çıhacah?* (KİA 1983: 299)
- ❖ *şindi gelirdi babam rametle dillerdi, ya hadi baham hemşerim seni tah-sildar çarıyo.* (AİA 2012: 225)
- ❖ *hoş geldiniz seva geldiniz gızanım. tanıştımıza çok sevindim gızanım.* (EİA 1998: 197)

Aile ve akrabalar arasındaki iletişimde kimi zaman kendinden küçük yaştakilere ya da çocuklara seslenilirken kişi karşısındaki muhatabın nesi oluyorsa ona uygun olarak *annem, babam, teyzem, halam, dayım, amcam, ablam, abim* vb. kelimelerden kendi aile ve akrabalık statüsüne uygun olanı kullanılabilir.

- ❖ *canım ben buyıyın haşam hasdaşandım yâ.* (SAA, 122)
- ❖ *dēl nēy ēzen okunūmoru şē (60) oļūru mu demēyōllar bilmem, hāyillıslı aļlah bakalım e, gēne şükür haşam, oļum bizim (61) buramıza şükür gēne* (SAA, 268)
- ❖ *burda amcam, arpa, bûydây, nēm nē? sūyūmuz yok işte sēytinimiz var* (SAA, 190)

Bazen de söylemde aynı kelimelerde, özellikle *teyzem, amcam* gibi kelimelerde, konuşur ve hitap edilen kişiler değişmekte, küçükler tarafından akrabalık bağı olmadığı hâlde kendinden büyüklere hitap edilirken de sevgi, saygı, samimiyet, şefkat göstergesi olarak bu kelimeler kullanılmaktadır.

- ❖ *Teyzem okuma-yazma biliyor musun?* (KAYA, 108)
- ❖ *Teyzem unutmadığım bir anın var mı?* (KAYA, 109)
- ❖ *Teyzem ceviz ağacı hakkında ne biliyorsun?* (KGYA, 90)

Kimi zaman da hitap/seslenme biçimlerinde teklik 1. şahıs iyelik eki saygı ve samimiyet gibi duyguların birbirine karıştırılması ile unvan isimleri ve eki almış kelimelerin birlikte kullanılması sonucunu doğurur. *Ayşe Hanım Teyze, Hakim Bey oğlum, Hanım kızım* vb. (Zeyrek 2001: 61).

Bazen de değer verilen kişiye seslenmede içinde bulunulan duyguların yoğunluğu ile bu türden kelimeler ardı ardına pekiştirilerek kullanılabilir.

- ❖ *Canım efendim bir evde insan olmayınca, o ev göçer.* (HG, 379)

Teklik 1. şahıs iyelik eki zamanla kalıplaşarak bugün özel isim olarak da kullanılmaya başlanmıştır: *Ayşem, Ecem, Didem* vb. (Yıldız 2013: 44, 365).

Türkçenin tarihî ve çağdaş hemen hemen bütün yazı dillerinde karşımıza çıkabilen

teklik 1. şahıs iyelik eki almış bu türden hitap sözlerinin Türk dilinin kolları arasında da ifade ettiği anlamlar açısından farklılaştığı görülmektedir.

Türkiye Türkçesi İle Özbek Türkçesinde nezaket anlamı taşıyan seslenmeleri ele aldığı yazısında İmamova, Özbek Türkçesinde büyüklere hitapta iyelik ekinin kullanılmayıp, küçüklere hitapta ise muhakkak iyelik eki *-Im* ilave edildiğini ve bu yolla içten saygı bildirildiğine dikkat çekmiştir. Ona göre, akrabalık bildiren kelimelerle ifade edilen saygı, daha çok aitlik, bağlılık anlatır. Konuşan kişinin konumunu, yakınlığını, akrabalık bağını anlatmak için değil de içten saygı ile sevgi bildirir ve *kuzum, gülüm, yavrum, oğlum, kızım, nineciğim, kardeşim* biçimlerinde kullanılır (2010: 1, 2, 8). İmamova, teklik 1. şahıs iyelik ekinin öğretmen, hoca, müdür vb. bazı unvan isimlerine getirildiğinde Türkiye Türkçesinde kazandığı nezaket anlamının Özbek Türkçesinde mümkün olmadığı ifade eder. Özellikle aşağıdaki örneklerde ekin *bay* ve *efendi* kelimelerinde iki yazı dili arasında yarattığı fark dikkate değerdir (2010: 9).

bay, bayan TT: Yalın hâlde kullanıldığında sadece nezaket bildirirler.

TT: *bay* kelimesine +Im iyelik eki eklendiğinde sade nezaket anlamı içten resmî nezakete kayar.

ÖT: *bây* kelimesine -Im iyelik eki eklendiğinde tamamen yeni anlam kazanır; eş, koca anlamı üstlenir.

efendi TT: *-Im* iyelik eki ile birlikte kullanılarak; resmî nezaket anlamı taşır.

TT: Seslenmeye cevaben, erkek ve kadın ayırmaksızın, ‘evet, buradayım, buyurun’ anlamlarında da kullanılır.

TT: Sevgili, devlet büyüğü vb. kimselere karşı nezaket göstermek ve saygı belirtmek için veya hitap eden kimsenin nezaketinin bir ifadesi olarak kullanılır.

ÖT: *-Im* iyelik ekiyle birlikte öğretmen, okutman anlamında da kullanılır. Türkiye Türkçesinde bu anlamına rastlanmaz (İmamova 2010: 2-9).

Kara da Türkmencede çocuklarla ilgili dolaylı kelimeleri incelediği yazısında teklik 1. şahıs iyelik eki almış *hanım* “yetişkin erkek çocuklarla karşılaştığında, sevgi ifadesi olarak söylenen kelime”, *inerim* “çok sevilen çocuklara söylenen bir sevgi sözü”; *iner* “bir yaşına girmemiş erkek deve yavrusu” ve *köseğim* “çok sevilen çocuklara söylenen bir sevgi sözü”; *köseğim* “çok sevilen çocuklara söylenen bir sevgi sözü”; *köseğim* “devenin bir yaşına girmemiş yavrusu” örneklerini incelemiştir (2008: 417-418).

hanım “yetişkin erkek çocuklarla karşılaştığında, sevgi ifadesi olarak söylenen kelime”: *Türkmen Diliniñ Sözlüğü*’nde *hanım* kelimesinin bir diğer anlamı “eskiden hanımlara saygıyla hitap ederken kullanılan bir kelime” şeklindedir. Çocuklara söylenen sevgi sözü olan *hanım*, çocuğun gelecekte han olmasının içten geçirilmesi, tasavvur edilmesiyle ilişkili olmalıdır. Bu şekilde seslenen kişi, “benim han olacak çocuğum/delikanlım” demek istemektedir. (Kara 2008: 417)

inerim “çok sevilen çocuklara söylenen bir sevgi sözü”: *iner*, Türkmen-

cede “bir yasına girmemiş erkek deve yavrusu” anlamına gelir. Bu kelimedede yukarıdaki *hanım* örneğinde olduğu gibi iyelikli bir kullanım söz konusudur. Türkiye Türkleri *koçum* ya da *koçum benim* şeklinde sevdikleri gençlere seslenirler. Hayat içerisinde çok yeri olan hayvanlarla ilgili bu tür ifadeler, diğer Türklerde olduğu gibi Türkmenlerde de yaygındır. (Kara 2008: 418)

köseğim “çok sevilen çocuklara söylenen bir sevgi sözü”: *kösek*, aslında devenin bir yasına girmemiş yavrusunu ifade eder. Sevgi sözü olarak Türkmenler arasında diğer kelimelerin yanı sıra deve yavrusunu anlatan *iner* ve *kösek* kelimelerinin kullanılmasının özel bazı sebepleri olmalıdır. Türkmenistan’ın büyük bir kısmı çölle kaplı olduğundan diğer hayvanlarla birlikte deve de yetiştirilir. Deveden hem binek hayvanı olarak istifade edilir hem de etinden/sütünden faydalanılır. Türkmenlerde *çal* denilen deve ayranı da meşhurdur. Bu kavram ve ifade çeşitliliği, devenin Türkmenlerin hayatında önemli yere sahip olduğunun bir göstergesi olsa gerektir. Bu sebeptendir ki, onlar çocuklarına sevgi sözü o olarak deve yavrularını ifade eden kelimelerle hitap etmekten hoşlanıyorlar. (Kara 2008: 418)

2) Yazık Anlamıyla

Levis, teklik 1. şahıs iyelik eklerinin *güzel* ve *can* gibi kelimelere eklendiğinde *güzelim* ve *canım* şeklinde okşayıcı sıfatlar olarak kullanıldığını ifade etmiştir. *güzelim piyanosu*, *canım Türkçemiz* gibi (1967: 39, 41). Söz konusu örneklerde olduğu gibi teklik 1. şahıs iyelik eki okşayıcı, beğenmeye yönelik sıfatlar oluşturmakla birlikte bu kelimelerin bazen de ‘yazık’ anlamında kullanıldığı görülmektedir. Burada teklik 1. şahıs iyelik eki hitap/seslenme unsuru olarak değil, acıma, üzülmeye gibi duyguları yansıtmak şeklinde kullanılmaktadır.

- ❖ “Of yine seni mi dinleyeceğiz? Nasihati ne yapayım? Paraya bakalım...” alaylarıyla amcasının fikir ve yazı olarak özene bezene yazdığı o **canım mektubu** okumadan bir tarafa fırlatır. (Ş, 65)
- ❖ “Aman dostlar, aklıma heyheyler geliyor. İşi murdar kan. Aldı **canım gerdanlığı**, aldı da üstüne yattı. Yetişiiin!” (P, 77)
- ❖ *Asım’ın Neva için tertip ettiği saz semaisini üzerinde oynayarak, nasıl becerdiyse, o **canım musikiyi** beter bir hale getirdi.* (S, 256)
- ❖ *Ah Tezel, nasıl bıraktıverirsin kendini böyle, nasıl yazık edersin bu **güzelim resimlerine?**..* (BDG, 85)
- ❖ *O **güzelim eve**, bu asık yüzlü bu içi kararmış kadını mı götürecekti?* (HG, 319)
- ❖ *Bu **güzelim şehri** dilenciler istila etti! İki lokma yemek yerken bile insana rahat yok!” dedi.* (S, 98)
- ❖ ***Güzelim sonbahar** güneşinin bu odaya hiç iltifat etmediği muhakkak.. Niçin etsin ki?* (ÇB, 159)
- ❖ “*A **güzelim**... Senin masa ile tuttuğun o sıcak köfteyi, ben elimle nasıl alayım?* (Ş, 24)

3) Şaşırma, Kızma Anlamlarıyla

Teklik 1. şahıs iyelik eki almış kelimelerden özellikle de *canım* kelimesi kimi zaman bağlam içerisinde “şaşıрма” ifadesi ile kullanılmaktadır. *Yok canım, hadi canım* gibi kullanımlarda bu durumu görmek mümkündür.

- ❖ “*Nerdeyse yeniden karısı olacağım. Ben ettim, sen etme deyip kollarına atılacağım... Yok canım, yok canım.*” (BDG, 45)
- ❖ *Yoo canım, diye güreledi, kızı hem gebe koy, hem de böyle anlamazlıktan gel, bu bana, Cin İmama yutturulmaz.* (MH, 63)
- ❖ *Yok canım, ben o düğüne gitmek için gitmiyorum.* (BDG, 60)
- ❖ *Az kaldı aramızda! Yok canım, her yerde nişanı var, tövbe tövbe neler diyorum.* (ÇB, 269)

Teklik 2. Şahıs İyelik Eki

Sevgi, Saygı, Beğenme

Özel seslenme tonlamalarının iyelik ekleri ile uyum içinde olmasının son derece önemli olduğunu vurgulayan Yuldaşev, Hakas Türkçesinde yaşça büyük akrabalara hitap ederken özel seslenme tonlamalarının dışında mutlaka teklik 2. şahıs iyelik ekinin kullanıldığını belirtmiştir. Ona göre bu kullanımda teklik 2. şahıs iyelik eki hitap/seslenme işlevini gerçekleştirir, yani işlevsel seslenme biçimine dönüşür. Örneğin dedeye hitap ederken sadece *aga* “dede” değil *agan* “senin deden” demek gerekir; Hakaslar, amca/dayıya hitap ederken *achan* “senin amcan” derler, bu durumda amca sözcüğü Hakas dilinde *acha*’dır. Ablaya hitap sırasında sadece *chacha* “abla” değil, tam olarak “senin ablan” anlamına gelen *çatsan* demek gerekir. Ancak Yuldaşev *tayın* “senin dayın” kelimesini istisna olarak kabul eder. *tayı*’nın sözcüksel içeriği ile “n” ekinin seslenme içeriği, birbirine o kadar sıkı sıkıya bağlanır ki, biri diğeri olmadan tek başına anlamsız kalır (1956: 443).

Söz konusu kullanım Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır. Diğer yazı dillerindeki durumu ise bu bildirinin sınırlarını aşacağından başka bir çalışmaya bırakılmıştır.

Teklik 3. Şahıs İyelik Eki

Sevgi, Saygı, Beğenme

Sevgi, saygı, beğenme gibi duyguları ifade etmek için genel olarak Türkçede daha çok teklik 1. şahıs iyelik ekinin kullanıldığı muhakkaktır. Ancak her ne kadar durum böyle ise de özellikle son yıllarda Türkiye Türkçesinde sevgi, beğenme ifade eden hitaplarda teklik 3. şahıs iyelik ekinin fazlasıyla tercih edildiği görülmektedir. Yıldız, bu durumu konuşma dilinde görsel iletişim araçlarının etkisiyle moda hâline geldiği şeklinde yorumlamıştır (2013: 44). Söz konusu kullanım örnekleri *aşkısı, birtanesi, canısı, karısı, oğlusu, oğluşu, yavrusu, kuzusu* şeklinde sıralanabilir. Örneklerde de görüldüğü üzere teklik 3. şahıs iyelik eki ek yığılması hadisesiyle iki defa kullanım alanına çıkmıştır. Türkçede bu kullanımın örneği *birisi, kimisi* kelimelerinde mevcuttur. Bu türden kullanımlar özellikle sevgi, beğenme için *aşkıım, bir tanem, canım, karım,*

oğlum, yavrum yerine yaygınlaşmıştır. Bunun en belirgin örneği olarak aşağıdaki şarkı sözleri verilebilir. Şarkı arabesk bir şarkıdır ve nakaratlarında sık sık *canısı* sözcüğü tekrar edilmiştir. Şarkıda aşğın sevgiliye hitap edişinde kullandığı bu kelime ve tekrar edişler onun sevgisinin gücünü adeta vurgulamaktadır.

*Gidemem gidemem
Seni terk edemem
Ölürüm ölürüm
Ben sensiz edemem
Canısı canısı canısı*

*Canısı canısı
Ömrümün yarısı
Ben senden ayrılmam
Alnımın yazısı*

[kaynak:http://www.yenisarkisozleri.com/ibrahim-erkal/canisi_sarki_sozu.html]

*Sen gittin gideli soğuk ellerim
Kurudu boğazım sustu dillerim
Rengini yitirdi gonca güllerim
Ben nasıl yaşarım sensiz **canısı**.*

*Sana beslediğim umutlar bitti
Yaşama sevincim kayboldu gitti
Hasretin kor oldu yaktı eritti
Ben nasıl yaşarım sensiz **canısı**.*

(<http://www.antoloji.com/canisi-14-siiri/>)

Tatarlarda da kadın eş kocasına seslenirken genelde, “onun babası” anlamına gelen *etise/ettese* şeklinde, erkek ise karısına seslenirken genelde “onun annesi” anlamına gelen *enise* şeklindeki kelimelerle hitap eder. Türkmencede de kadın kocasına benzer şekilde hitap etmektedir. Burada teklik 3. şahıs *-se(-sı)* iyelik eki sadece sahip olma öznesiyle somutlaştırılır. Burada çiftin çocukları merkeze alınmıştır (1956: 443-444)

Altay Türklerinde de geleneksel hayatta kadınların, eşlerine yaşlı akrabalarına ve erkeklere adlarını kullanarak seslenmeleri yasaktır. Bugün de bu durumun etkisi konuşma dilinde, hitaplarda teklik 3. şahıs iyelik ekinin tercih edilmesinde görülmektedir. Sadece yaşça büyük erkeklere değil aynı zamanda kadınlara da ismiyle hitap edilmediği gibi toplum içinde doğrudan “anne” diye de seslenilmemektedir. Konuşmalarda, *Nadya ece* yerine küçük kardeşler *ecezi* “ablası”, *ene* yerine de *caanazı* “büyükannesi” gibi akrabalık isimlerinin teklik 3. şahıs iyelik eki almış şekilleri tercih edilmektedir (Güner-Dilek 2005: 1-30; 2007: 547).

Benzer kullanımlar Türkiye Türkçesinde de mevcuttur. Ancak bu kullanımın sebebi her zaman kadın ya da kocasının eşine doğrudan seslenememek ve saygı yüzünden değil kimi zaman da merkeze ve muhataba çiftin çocuğunun alınmasından kaynaklanmaktadır. Öyle ki çocuğun yanında birbirlerine hitap ederken eşler *annesi* ya da *babası*

kelimelerini kullanabilirler. Bu diğer akrabalık isimleri için de geçerli olabilir. *ablası, abisi, halası, dayısı, teyzesi* vb.

- ❖ *Babası, mamayı getirir misin?*
- ❖ *Bugün yemeğini çok güzel yedi annesi.*

Bu tür kullanımlarda konuşan kişinin kendisini merkeze alınan çocuğun yerine koyması gibi bir durum söz konusudur. Bu durum eşler arasında olabileceği gibi kimi zaman da başkalarının muhatap olarak çocuğu kabul etmesiyle aşağıdaki türden kullanımlara rastlanabilir.

- ❖ *Çocuğu yatırın annesi muayene edelim.*
- ❖ *Annesi henüz sonuçlar çıkmamış biraz daha bekleyin.*
- ❖ *Ne şikayeti var babası.*

Yukarıdaki örneklerde çocuk anne ile beraberken ya da değilken merkez ve muhatap olarak çocuk alınmış anneye hitap edilirken de bu yol kullanılmıştır. Karademir de söz konusu kullanımların muhatapın cinsiyetine göre nezaket, şefkat/sevgi bildiren seslenme sözleri olarak işlev gördüğünü ifade etmiştir (2013: 204).

Türk dilinin bir diğer kolu Başkurt Türkçesinde de teklik 3. şahıs iyelik ekinin bu türden farklı kullanımlarına rastlamak mümkündür. Sözlü ve yazılı dilde iyelik eklerinin kullanımı bahsedilen anlamlarla örtüşmekle birlikte özel isimlere eklenen teklik 3. şahıs iyelik ekinde Türkiye Türkçesindeki kullanımlardan farklılık göstermektedir. Bu türden kullanımda konuşur ya da yazar merkezdeki kahramanın bakış açısından hareket ederek onun sevgi ve beğenisini ifade etmek için teklik 3. şahıs iyelik ekini işletir.

- ❖ *Bäxithiz Mariyahı la xäzir yuq indı. Unıñ qarawı, yäş bisäh- Aybikähi bar.* (BK, 382) “Şanssız Mariya’sı da yok artık. Onun bakışı, genç karısı- Aybike’si var.”
- ❖ *Äli bargan yaqqa Minlibikähin küp kınä dünya gızıp, Mariyahı minän ilinä qayttı.* (BK, 382) “Gittiği tarafta Minlibike’sini takip etti o, sonra çokça dünyayı gezip, Mariya’sı ile ülkesine döndü.”
- ❖ *Sünki yıbanmanı. Irumburına la sıgıp kitä, Sterlihinä lä ülgürä, Üföhün dä qaldırmaq.* (TŞS, 231) Gülsire Gaysarova “Çünkü üşenmedi. Orenburg’una gidiyor, Sterli’sine de vakit buluyor, Ufa’sını da bırakmıyor.”
- ❖ *Hüygän Üföhünän hawahına bähit hiñışkän dä Äzibä şını hulap rähät-länip kilä, şul läzzättän bür az xatta işärlängän hımaq atlay.* (TŞS, 87) “Sevdiği Ufa’sının havasına mutluluk sinmiş de Ezibä bunu soluyup ferahlıyor, hatta bu lezzetten biraz sarhoş gibi yürüyor.”
- ❖ *Zülxizähı gazaptarzan qütülğas, qartıñ ana şul qurqıwı la yuqqa sıqtı. Äzäm balahınıñ bil fani dünyala in dähşätlängänı äjäl kilhä, qurqıwza ülä ikän.* (TŞS, 224) “Zülhize’si azaplardan kurtulunca, ihtiyarın o kadar korkması da gereksiz oldu. İnsanoğlunun bu fani dünyada en çok korkacağı, ecel, gelse korkudan ölmüş.”
- ❖ *Ä Sovet Armiyahı küñündä şıltratha la yaray. Zülxizähı uğa yıl hayın bil bayramğa büläk äzirläy türğaynı.* (TŞS, 227) “E Sovyet ordusunun

gününde telefon açsa da iyi. Zülhize'si ona her yıl bu bayramda hediye hazırlıyordu.”

- ❖ *Martinahın yarata inĭ. Hay, zamanı, äythäm äytäyĭm... Ağahınıñ qızına üyländĭ bit qan büzŭwsı imperator:* (KH, 196) “Martina’sını seviyordu. Ah, zamanı, söylesem, söyleyeyim... Ağabeyisinin kızıyla evlendi tabi kan bozucu imparator.”
- ❖ *Gizĭlhaq yıwınıp, kĭyĭmdärĭñ alıştırğanda la Miñzadahu işñän sıqmanı.* (T, 216) “Gizilhak, yıkanıp, kıyafetlerini değiştirirken de Minzada’sı içinden çıkmadı.”
- ❖ *Miñzadahına qırın-mırın qarap yürŭy, azna buyı hüyläşmäy.* (T, 224) “Minzada’sına mırın kırın ediyor, hafta boyunca konuşmuyor.”
- ❖ *Miñzadam mĭñän qızzarım da tanışın.* (T, 227) “Minzada’m ile kızlarımda tanışsın.”
- ❖ *Ä üzĭ bir kŭñ dä kolxoz işñä sıqqanı yuq. Üyündägĭ işñ ũlkän qızı, Näfısähĭ, yalsı kŭwĭk, başın başıp işläy zä işläy.* (T,17) “Hiçbir gün de Kolhoz işine çıktığı yok. Evindeki işini büyük kızını, Nefise’si, kiralık gibi başını basıp çalışıyor da çalışıyor.”
- ❖ *Äyĭ, bulğanına şŭkŭr itĭrgä kăräk: ũshŭzlŭ it algaynılar; Fänilähĭ aş bĭşĭrä, İlnur mĭñän Rämilä uylap yürŭy.* (T,90) “Evet, olduğuna şükür etmek gerek: ucuz et almışlardı, Fenile’si yemek pişiriyor, İlnur ile Remile oynuyorlar.”
- ❖ *Xämit ağay qarşılarna ũsrağan Rawızähñä hüž quşırğa ũlgŭrŭzŭ.* (T, 128) “Hemit ağabey karşılarına çıkan Ravize’sine söz atmaya çalıştı.”
- ❖ *Nimä, nimä, Arınbasarov qatınıñ ilawına tüzĭp tŭra almay. Gŭmŭmän, qatın-qız küzĭndä yaş tamsuları kürhä, yĭbĭp tŭşä. Äĭ yatqan yırĭñän kirĭ tŭrŭzŭ la Fäyrüzähñ inĭñän qŭsaqlap aldı.* (GBG, 59) “Neye, neye, Arınbasarov karısının ağlamasına dayanamıyor. Genellikle kadınların kızların gözlerinde yaş görse gevşiyor. Şimdi de yattığı yerden kalktı ve Feyruze’sinin omuzlarına sarıldı.”
- ❖ *Yarata, iş kitkäs yarata İlgujahın, balaqayımdı. Bähĭtlĭ gĭnä bulhındar indĭ... Fäyrüzä Häsänovna Gŭlşanına hüqlanıp, üzĭñĭñ yaşĭğĭ sağıştırıp qararı.* (GBG, 92) “Seviyor, akıl almaz derecede seviyor İlguca’sını, Feyruze Hesenovna, Gülşan’ına büyülenerek, kendi gençliği ile karşılaştırdı baktı.”
- ❖ *Kĭm bulıp işläy huñ Üfŭhŭndä?* (KL, 148) “Ne olarak çalışıyor ki o Ufa’sında?”
- ❖ *Märzühĭ astırtın bııldanı, şıgırt qına yüzrŭq kürhättĭ.* (KL, 116) “Merziye’si gizlice fisıldadı, birden yumruğunu gösterdi.”
- ❖ *Tüz indĭ, tüz Gilmançık! tip alhıylangan itläs bittärĭñ tağı la yäyĭbĭräk yılmayğan bula Nurbikähĭ* (KL, 59) “Dayan, şimdi, dayan Gilmançığım, diyerek pembeleşen etli yüzünü daha da yayararak gülümsüyor Nurbike’si.”

- ❖ *Ālfägä... tip saq-saq äytä aldı yığıt üstüğü. Unarsı bulmay, Ālfähĭ anı-na kilip, ular yanına intildi.* (KL, 51) “Elfiye’ye diye yavaş yavaş söyleyebildi küçük delikanlı. Bundan sonra Elfiye’si kendine gelince onların yanına fırladı.”

Teklik 3. şahıs iyelik ekinin bu türden kullanımının diğer Türk yazı dillerindeki durumu henüz inceleme aşamasında olduğu için burada örneklerine yer verilmeyecektir.

Ek ayrıca, Türkiye Türkçesi ağızlarında üzerine ilgi hâli olarak akrabalık isimleriyle birlikte hitaplarda kullanılmaktadır. Bu durumda da yine akrabalık statüsü içerisinde bulunan konuşurun özellikle de kendisinden küçük yaştaki akrabasına sevgi, sefkat vb. duygularla hitabı söz konusudur.

- ❖ *Abıcasınıy ben seni satacan gayrı, nedecen, cüvap verecey mi başa?* (KYA 2012: 614)
- ❖ *Ne kadar da güzel görünüyor benim halasının.*
- ❖ *Gel dayısının sana bayram harçlığını vereyim.*

Çokluk 1. Şahıs İyelik Eki

Sevgi, Saygı

Türkçede saygı duyulan birine hitap edilirken veya saygı duyulan birinden bahsedilirken derin saygının bir göstergesi olarak çokluk şeklin kullanıldığını, hitap edilene yönelmekten çekinildiğini ve dolaylı bir anlatımın tercih edildiğini belirten Grönbech, şu örnekleri vermiştir.

ulug küçlüg kutlug bodysvtlar ermeser (P. 45, 2 vd.) “eğer o ulu, güçlü kutlu bir bodisatva olmasa”

adam sala kulur ediler (Schinkewitsch 76) “adam selam verirdi”

pucun henimler obdan turupdö (KSz 18, s. 92, 13 vd./Kuçaca) “Pucun hanım afiyettedir.” (1995: 70).

Çokluk ekinin bu şekilde nezaket ve saygı ifadesi olarak kullanılması gibi çokluk 1. şahıs iyelik eki de kimi zaman bu tür anlamları işaretlemek için kullanılmaktadır. Altay Türkçesinde de ekin bu türden kullanımına rastlanmakta olduğunu Güner-Dilek belirtmiştir. Aynı söökten olan kişi kendinden büyük olan erkeğe *akabis* “ağabeyimiz, amcamız” der. Bu kişi kadın ise *ecebis* “ablamız” der. Aynı soya mensup küçük erkeklerle *karındajıbis* “erkek kardeşim iz”, küçük kızlara ise *sıynıbis* “kız kardeşimiz” derler (Güner- Dilek 2007: 544).

Çokluk 1. şahıs iyelik ekinin sevgi, saygı ifade etmek üzere hitap kelimelerinde kullanımı Eski Türkçe döneminde bulunmakla birlikte Türkiye Türkçesinde de yaygındır.

- ❖ *tüz bahşısı umugumuz inagımız ulug kün tengri kadaşlıg buyan evirmek üç uzatıkı uguşu yig üstünki...* “Doğru üstadı dayanağımız, sığınağımız yüce gün tanrısı kardeşlik saadeti çevirmek daima üç soyu daha iyi en üstteki...” (AY, 350-351)

- ❖ **tengrim** bon om erdinig nomlamak tıltagında men başın kamağ tirin kuvragımning çoğumuz yalınımız küçümüz küsünümüz **körkümüz mengizimiz** ükliyu asılıu teginür... (AY, 287)
- ❖ *Değil çarşı esnafta padişah efendimizin cellatları gelse, ipi boylasam, boynum urulsa umrumda değildi.* (P, 43)
- ❖ *Prens'in yanında bir lalayı hatırlatıyordu. — Evet efendimiz... — Ne buyruldu efendimiz...* (Z, 24)
- ❖ «Ferman **efendimizin!**» deyip selam aldıktan sonra dışardakilere sordum. (GH, 67)
- ❖ *Kolay gelsin, dedi. Beyiniz Igor Gregorovig nerede? - **Beyimiz** çarşıya indi.* (HG, 410)

Sonuç

Kiplik kavramının konuşurun içinde bulunduğu farklı psikolojik durumları ve farklı iletişim işlevlerini karşılamaından yola çıkarak sevgi, beğenme, hitap, saygı, nezaket, vb. bazı duygular kiplik türlerinden biri olan *duygu kipliği* altında değerlendirilebilir.

Türkçede iyelik eklerinin sahiplik/aitlik anlamlarından hareketle özellikle de belirlilik/belirtme işlevinin etkisiyle çoğunlukla hitap/seslenmelerde sevgi, saygı, beğenme, nezaket, acıma, şaşırma vb. kiplik anlamları işaretlediği ifade edilebilir.

İyelik eklerinin bu türden kiplik anlamlarının tarihi ve çağdaş Türk yazı dillerinde karşılaştırılarak incelenmesi farklı kullanımlar açısından ilginç sonuçlar ortaya koyabilir.

Taranan Eserler

- ABH** : GULCALI, Zemiye (2013), *Eski Uygurca Altun Yaruk Sudurdan Aç Bars Hikayesi*, Ankara: TDK Yay.
- AH** : ARAT, Reşit Rahmeti (1992), *Atabetü'l-Hakayık*, Ankara: TDK Yay.
- AİA** : AKÇA, Hakan (2012), *Ankara İli Ağızları (İnceleme-Metinler-Dizin)*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay.
- AY** : KAYA, Ceval (1994), *Altun Yaruk*, Ankara: TDK Yay.
- BDG** : AĞAOĞLU, Adalet, *Bir Düğün Gecesi*.
- BK** : MERGEN, Kirey (2005), *Bürküt Kanatı*, Ufa.
- ÇB** : İŞINSU, Emine (2006), *Çiçekler Büyür*, Ankara: Elips Kitap.
- EAH** : HAMILTON, James Russell (2011), *İyi Kötü Prens Öyküsü*, Ankara: TDK: Yay.
- EİA** : KALAY, Emin (1998), *Edirne İli Ağızları*, Ankara: TDK Yay.
- GBG** : BÜLEKOV, Dinis. (2001), *Gümir bir Gine-Haylanma Eserzer 1-2*, Ufa.
- GH** : KARAY, Refik Halit, *Gurbet Hikâyeleri*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- GT** : KARAMANLIOĞLU, Ali Fehmi (1989), *Gülistan Tercümesi*, Ankara.
- HG** : (1993), *Hilâl Görününce*, İstanbul: Ötüken Yayınları.
- IB** : TEKİN, Talat (2004), *İrk Bitig*, Ankara.
- KAYA** : AYDIN, Neşe (2008), *Kütahya Altıntaş Yöresi Ağız (İnceleme, Metinler, Sözlük*,

- Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- KB** : ARAT, Reşit Rahmeti (2007), *Kutadgu Bilig*, (5. Baskı), Ankara: TDK Yay.
- KGYA** : BİBER, Seçil (2010), *Kütahya Gediz ve Yöresi Ağzı* (İnceleme, Metinler, Sözlük, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- KH** : HEBİBULLİN, Müsegit (2005), *Kubrat Han*, Ufa.
- KİA** : ERDEM, Mehmet Dursun, Güner Dağdelen (2012), *Karabük ve Yöresi Ağzları*, Karabük.
- KİP** : TEKİN, Şinasi (1960), *Kuanşi İm Pusar*, Erzurum.
- KL** : BÜLEKOV, Dinis. (2001), *Kilmişek- Haylanma Eserzer 1-2*, Ufa.
- M** : TEKİN, Şinasi (1976), *Maytrsimi*, Ankara.
- MH** : *Memleket Hikâyeleri* (Refik Halid Karay), İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- NF** : ZÜLFİKAR, Hamza, Semih Tezcan (1995), *Nehcü'l-Feradis*, Ankara: TDK Yay.
- P** : ŞAFAK, Elif (2006), *Pinhan*, İstanbul: Metis Yayınları.
- S** : ANAR, İhsan Oktay (2007), *Suskunlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- SAA** : BÖLÜK, Ramazan, (2011), *Serik (Antalya) Ağzı*, Erzincan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- SNB** : DİLÇİN, Cem (1991), *Süheyl ü Nevbahar*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yay.
- Ş** : GÜRPINAR, Hüseyin Rahmi (2008), *Şıpsıvdı*, İstanbul: Everest Yayınları.
- T** : İGİZYENOVA, Najiye (2002), *Täkdir*, Ufa.
- TŞS** : GAYSAROVA-GİZZETULLİNA, Gülsire (2007), *Turmuş Şaw Seskele*, Ufa.
- UÜH** : MÜLLER, W. K., A. Von Gabain (1946), *Uygurca Üç Hikaye*, İstanbul.
- YZ** : DİLÇİN, Dehri (1946), *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul.
- Z** : ATAY, Falih Rıfki (2004), *Zeytin Dağı*, İstanbul: Pozitif Yayınları.

Kaynakça

- AKÇA, Hakan (2012). *Ankara İli Ağzları*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- AKERSON, Fatma Erkman (2000). *Dile Genel Bir Bakış*, İstanbul: Multilingual.
- AKSU-KOÇ, A. (1988). *The Acquisition of Aspect and Modality: The Case of Past Reference in Turkish*, Cambridge.
- ALKAYA, Ercan (2008). *Sibirya Tatar Türkçesi*, Ankara: Turkish Studies Publication.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2007). “Tuva Türkçesi”, Türk Lehçeleri Grameri, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), 1149-1228, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASLAN-DEMİR, Sema (2008). *Türkçede İsteme Kipliği, Semantik-Pragmatik Bir İnceleme*, Ankara.
- AYDIN, Neşe (2008). *Kütahya Altıntaş ve Yöresi Ağzı*, Kütahya.
- BANGUOĞLU, Tahsin (1995). *Türkçenin Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- BAŞDAŞ, Cahit (2009). “Orhun Abidelerinde İyelik, Belirtme ve Yükleme Hâli”, *Turkish Studies* 4/8, s. 623-643.
- BENZER, Ahmet (2012). *Türkçede Zaman, Görünüş ve Kiplik*, İstanbul.
- BİBER, Seçil (2010). *Kütahya Gediz ve Yöresi Ağzı*, Kütahya.
- BİLGEGİL, Kaya (2009). *Türkçe Dilbilgisi*, İstanbul.
- BYBEE, Joan, Fleischman, Suzanne (1995). “Modality in Grammar and Discourse An Introductory Essay”, *Modality and Grammar in Discourse, (Typological Studies in Language 32)*, (ed. Joan Bybee, Suzanne Fleischman), Amsterdam and Philadelphia: Joan Benjamins.
- BYBEE, Joan, Revere Perkins, William Pagliuca. (1994). *The Evolution of Grammar*, Chicago and London: The University of Chicago Press.

- CLARK, Larry (1998). *Turkmen Reference Grammar*, Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- ÇENGEL, Hülya (2005). *Kırgız Türkçesi Grameri*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- DENY, Jean (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)*, (Çev. Ali Ulvi Elöve), İstanbul.
- DİLAÇAR, Agop (1971). “Türk Fiilinde “Kılınla Görünüş ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *TDAY Belleten 1973-1974*, Ankara: TDK Yayınları, s. 160-171.
- ECKMANN, János (1988). *Çağatayca El Kitabı* (Çev. Günay Karaağaç), İstanbul.
- EDİSKUN, Haydar (1999). *Türk Dilbilgisi*, İstanbul.
- EKER, Süer (2003). *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERASLAN, Kemal (2012). *Eski Uygur Türkçesi Grameri*, Ankara: TDK Yayınları.
- ERGİN, Muharrem (1990). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul.
- FRAWLEY, William (1992). *Linguistic Semantics*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- GÖKNEL, Yüksel (2010). *Turkish Grammar, Transformational Generative And Contrastive*, İstanbul.
- GRÖNBECH, K. (1995). *Türkçenin Yapısı*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: TDK Yayınları.
- GÜNER-DİLEK, Figen (2005). *Altay Türkçesi Ağızları*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- GÜNER-DİLEK, Figen (2008). “Altay Türklerinde Akrabalık”, *Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 541-563.
- GÜVENÇ, Selvinaz (2000). *Anadolu Ağızlarında Sevgi ve Övgü Sözleri*, Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- HERSLUND, M.ve Baron, I. (2001). “Dimensions of Possession”, *Dimensions of Possession*, Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamin Yayınları, s. 85-98.
- ILGIN, Ali (2011). Tofa (Karagas) Türkçesi Grameri (Biçim Bilgisi), G.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
- İMAMOVA, Holida (2010). “Türkiye Türkçesi İle Özbek Türkçesinde Nezaket Anlamı Taşıyan Seslenmeler”, *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi [TAED] 42*, Erzurum, s. 1-10.
- İSHAKOV, F. G. (1961). *Grammatika Tuvinskogo Yazıka*, Moskva.
- İŞBULATOV, N. (1972). *Hezirgi Başkurt Tili*, Ufa.
- JESPERSEN, Otto (1924). *Philosophy of Grammar*.
- JOHANSON, Lars (2000). “Turkic Indirectives”, Johanson, L., Utas, B. (ed.), *Evidentials: Turkic, Iranian and Neighboring Languages, (Empirical Approaches to Language Typology 24)*, Mouton de Gruyter, Berlin- New York, s. 60-87.
- JOHANSON, Lars (2003). “Evidentiality in Turkic”, (Ed. Aikhenvald, Alexandra Y), *Studies in Evidentiality, (Typological Studies in Language 54)*, John Benjamins, Amsterdam-Philadelphia, s. 273-290.
- KARA, Mehmet (2008). “Türkmencede Çocuklarla İlgili Dolaylı Kelimeler”, *Turkish Studies*, 3/7, s. 413-419.
- KARAAĞAÇ, Günay (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*, Ankara.
- KARAHAN Leylâ (2004). “Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine”, *V. Uluslar arası Türk Dili Kurultayı Bildiriler I, 20-26 Eylül 2004*, Ankara: TDK Yay., s.1615-1624.
- KARAHAN, Leylâ (1996). “Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler”, *III. Uluslar Arası Türk Dili Kurultayı*, Ankara, s. 605-611.
- KERİMOĞLU, Caner (2011). *Kiplik İncelemeleri ve Türkçe*, Ankara.
- KERSLAKE Celia-Aslı Göksel (2005). *Turkish: Comprehensive Grammar*, Routledge.
- KILIÇ, Filiz (2004). *Kırgız Türkçesinde Bilgi Kipliği: Delile Dayananların Diğer Bilgi Kiplikleriyle İlişkisi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara.
- KILIÇ, Filiz (2005). “Kırgız Türkçesinde Algısal Delile Dayalılık”, *Modern Türklük Araştırmaları*

- Dergisi*, C: 2; S: 1, Ankara, s.68-113.
- KORKMAZ, Zeynep (1994). *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Ek Kalıplaşması Olayları*, Ankara: TDK Yayınları.
- KORKMAZ, Zeynep (2003). *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, Ankara: TDK Yay.
- KORNFİLT, Jaklin (1997). *Turkish*, London, New York: Routledge.
- KROEGER, Paul. R. (2005). *Analyzing Grammar An Introduction*, New York: Cambridge University Press.
- LEWIS, G. L. (1967). *Turkish Grammar*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- LEWIS, G. L. (1967). *Turkish Grammar*, Oxford, New York: Oxford University Press.
- LYONS, John (1977). *Semantics I-II*, New York, Melbourne: Cambridge University Press.
- LYONS, John (1983). *Kuramsal Dilbilimine Giriş*, (Çev. Ahmet Kocaman), Ankara: TDK Yayınları.
- MLADENOVA, M. Olga (2007). *Definiteness in Bulgarian: Modelling the Processes of Language Change*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter Yayınları.
- MONGUŞ, D.A. (1980). *Sovremennyy Tuvinskiy Yazık, Kızıl*.
- ÖZEL, S. ve N. Atabay ve İ. Kutluk (2003). *Sözcük Türleri*, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- PALMER, F.R. (1986). *Mood and Modality*, New York: Cambridge University Press.
- PALMER, F.R. (2001). *Mood and Modality*, New York: Cambridge University Press.
- PARTEE, H. Barbara (2000). *Some Puzzles of Predicate Possessives. In Perspectives on Semantics, Pragmatics and Discourse*, Amsterdam: John Benjamin Yayınları, s. 91-117.
- POKROVSKAYA, L.A. (1961). "Termini Rodstva v Tyurkskix Yazıkax", *İstoriçeskoye razvitiye leksiki tyurkskix yazıkov*, (Red. E. İ. Ubryatova), Moskva, s. 11-81.
- RÄSÄNEN, Martti (1957). *Materialien zur Morphologie der türkischen Sprachen*,
- RASSADİN, V. İ. (1978). *Morfologiya Tofalarskogo Yazıkı v Sravnitelnom Osveşçenii*, Moskva: İsdatelstvo 'Nauka'.
- SLOBİN D., A. Aksu (1982). "Tense, Aspect and, Modality in the Use of the Turkish Evidential", *Tense-Aspect* (ed. P. Hopper), Amsterdam, s. 185-200.
- ŞEN, Serkan (2008). "Dede Korkut Kitabında Kadına Yönelik Hitaplar", *Turkish Studies*, 3/2, s. 627-641.
- TAKEUÇİ, Kazuo (1996). "Türk Dillerinde Üçüncü Kişi Kategorisi" *Uluslararası Türk Dili Kongresi-1988*, Ankara: TDK Yayınları, s. 85-93.
- TAYLAN E, S. ÖZSOY (1993). "Türkçedeki Bazı Kiplik Biçimlerinin Anlatımı Üzerine", *VII Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 13-14 Mayıs 1993, Ankara.
- TAYLAN, Eser Erguvanlı (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi", *XI. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler*, Ankara.
- TAYLAN, Eser Erguvanlı (1997). "Türkçede Görünüş, Zaman ve Kiplik İlişkisi: {-DI} Biçimbirimi", *XI. Dilbilim Kurultayı: Bildiriler* (ed. D. Zeyrek & Ş. Ruhi), Ankara, s. 1-13.
- TS: *Türkçe Sözlük*, (2011), Ankara: TDK Yay.
- UNDERHİLL, Robert (1976). *Turkish Grammar*, Cambridge: The MIT Press.
- UZUN L., Erk Emeksiz Z. (2002). "Türkçede -Ar Biçimbiriminin Sözdizimsel ve Anlambilimsel Yapısı Üzerine", *18. Türk Dilbilim Kurultayı, Hacettepe Üniversitesi*, Ankara, s. 129-145.
- UZUN, Nadir Engin (1998). "Türkçede Görünüş/Kip/Zaman Üçlüsü", *Dil Dergisi*, Sayı:68, Ankara.
- YAVAŞ, F. (1980). "The Turkish Future Marker", *Kansas Working Papers in Linguistics*, 5/1, s. 139-150.
- YAZICI- ERSOY, Habibe (2011a). "Başkurt Türkçesinde Kiplik Parçacıkları", *Türkbilig*, S. 22, s. 43-56.
- YAZICI- ERSOY, Habibe (2011b). "Başkurt Türkçesinde Aile ve Akrabalık İsimlerinde Kullanılan -y Biçimbirimi". *Türkbilig*, S. 21, s. 87-112.

- YAZICI-ERSOY Habibe (2014). *Başkurt Türkçesinde Kip*, Ankara: TDK Yayınları.
- YILDIZ, Esra (2013). *Türkçede Sevgi Sözleri*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara.
- YULDAŞEV, A. A. (1956). “Türk Dilinde Sesleniş Sözcükleri”, (Çev. Bahar Güneş), *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S. 48/2012, s. 44-446.
- YULDAŞEV, A. A. (1981). *Grammatika sovremennogo başkirskogo literaturnogo yazıka*, Moskova: İzdatelstvo “Nauka”.
- YÜKSEL, Zuhâl (2007). “Kırım-Tatar Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, (Ed. Ahmet B. Ercilasun), Ankara: Akçağ Yayınları, s. 811-882.
- ZEYREK Deniz (2001). “Politeness in Turkish and its linguistic manifestations A socio-cultural perspective”, *Linguistic Politeness Across Boundaries: The Case of Greek and Turkish* (Ed. Arin Bayraktaroğlu, Maria Sifianou), s. 43-73.